

ILONA KEMPPAINEN

Isät, äidit ja isänmaan toivot – käsityksiä lapsista ja vanhemmista sota-vuosien Suomessa

Toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa perhesuhteet olivat yksityisen lisäksi kansallinen kysymys. Ihannekuvaan miehet taistelivat rintamalla isiltä perimänsä maan puolesta, ja kotirintamalla naiset kasvattivat uutta sukupolvea. Sota-ajan lapsuus oli usein työntäyteinen, mutta lapset myös nähtiin rauhan aikaa selvemmin tulevina aikuisina, isien työn jatkajina. Toisaalta sotilaat olivat kansakunnan ”poikia” ja erityisesti kaatuneiden sotilaiden äidit esikuvallisia suomalaisia.

■ Kansakunnan kehyksessä lapset ja vanhemmat ovat osa sukupolvien ketjua, joka jatkuu niin menneisyyteen kuin tulevaisuuteenkin. Kansakunnille oletetaan tietynlainen muuttumaton olemus; usein nykyhetken tapahtumille löydetään suoria vertailukohtia kansakunnan menneisyydestä.¹ Se, miten kansallisissa kriiseissä tulee toimia, perustuu tämän ajatustavan mukaan isien perinnölle. Turvattavana on myös uusien sukupolvien tulevaisuus.

Kansakunnan korkeat ihanteet tulevat tosiksi ennen kaikkea perheiden tasolla. Toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa kiinnitettiin erityistä huomiota kansakunnan fyysiseen jatkuvuuteen: vuonna 1941 perustettiin Väestöliitto, omien sanojensa mukaan ajamaan äitien ja lasten asiaa.² Äitiys ymmärrettiin kansakunnalle keskeiseksi asiaksi, ja äitien hyvinvointi edisti lasten hyvinvointia. Vähintään yhtä tärkeää oli kuitenkin isyys, joskaan sen asiaa ei ajettu järjestöjen voimalla. Isien perintöä sanottiin usein olevan koko isänmaan.

Väestöpropagandan konkreettinen toteuttaminen oli tietysti mahdollista vain

osittain aikana, jolloin huomattava osa parhaassa iässä olevista miehistä oli rintamalla. Sitä tärkeämpää oli pitää asiaa esillä, ja luoda ilmapiiri, jossa lasten hankkimiseen kannustettiin eri tavoin. Suomalainen väestöpolitiikka on keskittynyt ennen kaikkea lapseen ja äitiin, vaikka virallisissa yhteyksissä puhutaan useimmiten perheistä.³ Toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa tämä suhtautuminen tuli hyvin esille. Toisaalta isillä – miehillä – oli tärkeä tehtävä isänmaan puolustamisessa rintamalla, ja isien esimerkin tuli innoittaa poikiakin pyrkimään aikanaan rintamalle.

Mitä isyys ja äitiys merkitsivät sota-ajan Suomessa? Miten vanhemmuus suhteutui käynnissä oleviin sotiin, ja miten lapset määriteltiin osana kansakuntaa? Sotavuosien Suomessa suoranaisten, valtion taholta ohjattu propaganda tuntuu saaneen innokkaan seuralaisen yleisestä isänmaallisesta kirjoittelusta niin lehdistössä kuin kaunokirjallisuudessaakin.⁴ Talvisodan aiheuttama kansallisen yhtenäisyyden kokemus ja isänmaan uhattuna oleminen, jotka välirauhan aikana olivat jatkuvasti läsnä, loivat ilmapiirin, jossa yksityisen ihmisen elämä oli helppo nähdä kansakunnalle alisteisena.

Sotaa käyvässä maassa sotilas on keskeisin kansalainen, ja ihanteellisimman elämän päättää kuolema isänmaan puolesta. Soti-

1. Anthony D. Smith esittää asian varsin suoraan: ”.. the nation not only has a past; the roots of its unique identity *must* reside in its origins and genealogy”.... ”By placing the present in the context of the past and of the community, the myth of descent interprets present social changes and collective endeavours in a manner that satisfies the drive for meaning by providing new identities that seem to be also very old”. Anthony D. Smith (1999) *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press, 61–62.

2. Ritva Nätkin (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*, Helsinki: Gaudeamus, 62.

3. Ritva Nätkinin mukaan ”isän diskursiivinen kategoria muodostui oikeastaan vasta 1970-luvulla”. Nätkin käsittelee tässä erityisesti lapsia ja perhettä koskevaa asiantuntijakeskustelua. Aiemmin mies oli ollut mukana keskustelussa lähinnä perhettä uhkaavana ongelmana; ongelmaton mies taas oli tässä katsannossa melko näkymätön hahmo lapsiperheen arjessa. Nätkin (1997) 164; 161–165, 183–187.

4. Ilona Kemppainen (2006) *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 22.

laan kaatuminen ei koskaan tapahdu tyhjiössä, vaan siihen liittyy periaatteessa koko kansakunnan käsitys itsestään, menneisyydestään ja tulevaisuudestaan. Se, miten sotilaat nähdään, isiensä poikina tai poikiensa isinä, liittyy taas vaihtuviin sotilasihanteisiin.⁵ Yleinen tapa hahmottaa sotilaan kuolemaa on nostaa esille sotilaan äiti ja äidin suru. Toisaalta sotaa käyvässä maassa lapsuus on aina uhattuna, niin aineellisella kuin henkiselläkin tasolla. Tässä artikkelissa lähestyn asiaa ennen kaikkea kaunokirjallisten lähteiden avulla; käsitykseni mukaan niissä tulevat esille kunkin aikakauden arvot ja ihanteet, vaikka todellisuus onkin usein taiteen antamaa kuvaa monipuolisempi.⁶

Runojen isyys ja sota

”Mun isän’ oli sotamies ja nuori, kauniskin”, alkaa Johan Ludvig Runebergin runo ”Sotilaspoika”. Tämä runo aloittaa *Vänrikki Stoolin tarinoiden* toisen osan, joka julkaistiin vuonna 1860.⁷ Runossa isänsä kuoleman jälkeen orvoksi jäänyt poika, joka ”syö leipää vierahan” kertoo isänsä sotatiestä ja sankarillisuudesta kuulemiaan asioita, ja vannoo lähtevänsä viisitoista vuotta täytettyään sotilaaksi itsekin.

Isän ja pojan suhdetta kuvaa ”Sotilaspojan” säe ”Ma lapsi olin, kun hän läks, kun loppui rauha maan”. Poika muistaa vain isänsä ahavoituneen ulkomuodon, uljaan käynnin ja töyhtöhatun. Muu tieto isästä on tullut toisen käden lähteistä, muiden kertomana. Runossa voidaan nähdä pojan isää kohtaan tuntemaan ikävän ja sotasankaruuden ihailun sekoittuminen, joka saa orvon pojan itsekin tahtomaan sotilaaksi. Isän soitaisat uroteot ovat varsinaisen ihmissuhteen korvike ja tavallaan pojan ainoa oma perhe.⁸

Runebergin runoudella on ollut keskeinen rooli Suomen ja suomalaisuuden määrittämisessä.⁹ Talvisodan alettua *Vänrikki Stoolin tarinat* otettiin esille varsinkin sivistyneistön piirissä, eikä runojen kirjoittamisesta kulunut lähes sadan vuoden aika estänyt niitä koskettamasta nuorisoakin.¹⁰ Jatkosodan vielä vaikuttaessa voitokkaalta Runebergiä saatettiin pitää suorastaan Suo-

men suurta tulevaisuutta ennakoineena runoilijana.¹¹

”Sotilaspoika” -runon tunnelmat toistuvat talvisodan alla, kun Frans Emil Sillanpää julkaisi runon, josta tuli myöhemmin sävellettynä ”Sillanpään marssilaulu”. Runon alotsikko oli ”tervehdys pojalleni ylimääräisiin” – Sillanpään vanhin poika oli muiden reserviläisten mukana niin sanotuissa ylimääräisissä kertausharjoituksissa. Kyse ei ollut vain isänmaallisten ihanteiden kaunokirjallisesta esityksestä, vaan myös kirjoittajan omakohtaisista tuntemuksista sodan uhatessa.¹²

Vanhempien ja lasten suhteista, ja yleensä kansakunnan näkemisestä suvun kaltaisena yhteisönä kertoo säe ”tapa vanha jo taattojen / nyt on hoidossa poikasten”. Kuten Runebergille, myös Sillanpäälle sota ei ole nykypäivän keksintö, vaan se liittyy isät ja pojat toisiinsa ja sukupolvien ketjuun. Sodankäyntiin viittaaminen ”tapana” on myös merkki Suomen historian tulkinnasta, jossa sodalla on keskeinen rooli. Sillanpää itse ei varsinaisesti ollut osallistunut Suomen sisällissotaan vuonna 1918, ja hänen viittauksensa ”taattojen tapaan” tarkoittanee

5. George L. Mosse (1991) *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*. New York & Oxford: Oxford University Press, 53–69. Mosse kuvaa Saksan näkökulmasta ensimmäisen maailmansodan aikana tapahtunutta prosessia, jossa nuoren, miehuutta tavoittelevan sotilaan ihannekuva törmäsi sodan todellisuuteen. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut il-luusoiden romuttumista, vaan sotilaiden, ja erityisesti kaatuneiden sotilaiden mytologisoimista kansakunnan keskuudessa.

6. Kempainen (2006) 173–174; vrt. Kai Häggman (2001) Kaunokirjallisuus: lähteitä ja inspiraatiota historiantutkijalle? *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2001.

7. Johan Wrede (1988) *Se kansa meidän kansa on. Runeberg, vänrikki ja kansakunta*, Helsinki: Gummerus, 7.

8. Johan Ludvig Runeberg (1992) *Vänrikki Stoolin tarinat*, suom. Paavo Cajander. Helsinki: Otava, 83–84.

9. Esim. Wrede (1988); Matti Klinge (2004) *Poliittinen Runeberg*, Helsinki: WSOY.

10. Aira Kemiläinen (2000) *Toisen maailmansodan paineessa. Sota-ajan kuva historianopiskelijan päiväkirjassa ja aikalaitskirjeissä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 185.

11. Paavo Virkkunen (1941) *Suomen taistelevan armeijan benki. Rintamakirjeiden esittelyä*, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 133.

12. Panu Rajala (1993) *Korkea päivä ja ehto. F. E. Sillanpää vuosina 1931–1964*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 188–190.

ennen kaikkea aiempien sukupolvien käymiä sotia.¹³ Monet runon lukijat ja marssi-laulun kuulijat todennäköisesti kuitenkin tulkitsivat säkeen tarkoittavan myös ”vapaus-sodan” sankareita.

Runebergiläisen tunnelman Sillanpään runoon luo myös säe ” Sama kaiku on askelten, / kyllä vaistomme tuntee sen, / kuinka kumpujen kätköistä, mullasta maan / isät katsovat poikiaan”. Sillanpäänkin kansakunnassa isät ovat jo edesmenneitä, ”kumpujen kätköissä”. Isien perintö kuitenkin velvoittaa poikia yhä uusiin taistoihin. Kansakunnan luominen sodassa ja sodankäynnin keskeisyys kansakunnan olemassaolon kannalta tulevat hyvin esille tässä ilmestymisensä jälkeen heti suosituksi tullessa, ja edelleen tärkeässä isänmaallisessa tekstissä.¹⁴

Sankari-isät ja talvisodan henki

Viljo Sarajan vuonna 1940 ilmestynyt romaani *Lunastettu maa* tuo voimakkaasti esille isän kuoleman ja yleensä isien taistelun lapsille tuomaa velvoitusta. Teos voitti ”kilpailun parhaasta talvisotaamme 1939–1940 käsittelevästä kuvauksesta”, mikä osaltaan lisää sen todistusvoimaa. Pekka Tarkka arvioi teoksen menestyksen ilmentäneen 1930-luvun asenteiden jatkuvuutta tilanteessa, jossa sota oli ne jo murskannut. Runoilija Yrjö Jylhä puolestaan kritisoi teosta heti sen ilmestyttyä tekohurskaudesta ja fraaseja suoltavasta pöyhkeydestä.¹⁵

Lunastettu maa on aatemaailmaltaan melko yksioikoinen teos, jossa sota on oikeutettua ja suomalaiset sotilaat sankarillisia ihannesotilaita. Pidän sitä kuitenkin tietynlaisen ”talvisodan hengen” ilmentymänä: *Lunastetussa maassa* tulevat esille kaikki 1940-luvun alun suomalaiset kliseet, aina taistelun oikeutuksesta ja sotilaiden urheudesta kotirintaman lujuteen ja uskonnollisuuteen saakka. Teosta ei tulekaan ymmärtää realistisena ajankuvana, vaan pyrkimyksenä tuoda esille suomalaisuuden keskeisiä, talvisodassa kiteytyneitä ihanteita.

Jo teoksen nimi kuvastaa sen sisältöä ja ennakoii sotilaan kuolemaa kuvaavaa loppukohtausta, joka päättyy sanoihin: ”mies on lunastanut maan”.¹⁶ Kun tarkastellaan

sitä, miten Saraja kuvaa sotaa, lapsia ja perhettä, teoksen yksimielisyyteen ilmestyy kuitenkin säröjä ja ensi lukemalla piiloon jäävää epävarmuutta ja inhimillisyyttä.

Sarajan teos käsittelee toistuvasti isien työn pojille, nykyisille sotilaille jättämää perintöä. Taistelun oikeutus ja sen motiivi määritellään useaan kertaan:

Me haluamme puolustaa tätä maata. Niinhän tekivät isätkin ennen. Olisimmeko me heitä huonompia! Kehtaisimmeko viimeisenä tilinteon päivänä katsoa heitä silmästä silmään, jos maan pettäisimme?¹⁷

Kotona lomalla ollessaan teoksen kertojainä Veikko tapaa perheensä, mutta näissä kohtauksissa Saraja ei kirjoita isien ja poikien velvoituksista. Vain vaimon kanssa keskustellessa sota ja siihen liittyvät ihanteet nousevat esille. Veikon vaimo on Sarajalle todellinen suomalainen nainen, koska hän pitää kansakunnan vapautta ylimpänä arvona: ”Parempi on sittenkin taistella ja kuolla kuin orjaksi antautua”.¹⁸ Veikko näkee äidin roolin kansakunnan kasvattajana täysin keskeisenä:

Äideiltä me pojat ensiksi opimme sen, mikä meissä parhainta on. Äidit meistä kasvattavat ylimyksiä, ylpeitä, harvapuheisia, sanattomia, ajattelevia nuorukaisia. Ja isän karu seura täydentää meitä.¹⁹

Veikon vaimon Saraja kuvaa määrätietoisena emäntänä, joka miehen sodassa ollessa on ottanut talon asiat haltuunsa. Äidin ja lasten suhdetta hän ei käsittele erikseen; ei

13. Panu Rajala (1983) *F. E. Sillanpää vuosina 1888–1923*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 165–175.

14. Vrt. esim. Marilyn Lake (1992) *Mission Impossible: How Men Gave Birth to the Australian Nation – Nationalism, Gender and Other Seminal Acts*, *Gender & History*, Vol. 4. No. 3, Autumn 1992.

15. Juhani Niemi (1988) *Viime sotien kirjat*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 69–72.

16. Viljo Saraja (1940) *Lunastettu maa*. *Sotakuvaus*, Helsinki: Otava, 148.

17. Saraja (1940) 8; lähes samalla tavoin asiaa käsitellään teoksen sivuilla 10 ja 100.

18. Saraja (1940) 79.

19. Saraja (1940) 80.

esimerkiksi sitä, miten äitien karu suomalaisuus tulee esille pikkulapsen kasvatuksessa. Teos siirtyy tavallaan tunnelmasta toiseen, kun Saraja kuvaa perheen lapsia. Veikon oma pieni poika vasta opettelee puhumaan, ja pojan suusta ensi kertaan kuuluu sana ”isä” on Veikon mielestä kaikkein kaunein sana. Lasten sodan kokeminen nousee esille Sarajan teoksessa, sen voimakasta isänmaan historian tulkintaa ajatellen osin ristiriitaisena:

Mattikin jo osaa pelätä. Pyrkii syliin, itkee ja jokeltaa: ”Pommia purottaa, pommia purottaa!” Minkälaisen säikähdyksen näistä ajoista lapsetkin perivät vereensä! Voiko heistä kasvaa enää milloinkaan iloisia ja onnellisia ihmisiä?²⁰

Veikon poikaa muutamaa vuotta vanhemman, hänen ystävänsä Heikin pojan kohtalo on teoksen loppuhuipennus. Heikin vaimo on jo aiemmin kuollut sankarihautajaiset keskeyttävässä ilmapommituksessa, ja teoksen lopussa kuolee myös Heikki itse sotasairaalassa. Veikko on pelastanut ystävänsä rintamalla ajatellen juuri sitä, että äiditön poika ei saa jäädä vielä ilman isääkin, mutta Heikin sodassa saatu vamma on lopulta liian vakava. Jouko-poika on paikalla isänsä kuollessa, ja isä hyvästelee poikansa sairaalassa.

Sinulle, poikani, ei jää isää eikä äitiä, mutta sinulle jää isänmaa. Rakasta tätä maata. Minulla ei ole muuta testamenttia sinulle, kuin pyhä velvoitus: rakasta isänmaata!²¹

Kun Jouko on isänsä toiveen mukaisesti sanonut rakastavansa isänmaataan, isä toteaa: ”Oikea mies sinä olet, näen sen.” Tämän jälkeen hän pyytää paikalla myös olevaa Veikkoa ottamaan pian orvoksi jäävän Joukon omaksi pojakseen.²²

Veikon omissa lapsissa *Lunastetun maan* henki ja aatemaailman yhdenmukaisuus murtuvat. Matti-poika on vain pieni, juuri puhumaan oppinut poika, joka ei herätä isässään isänmaallisia tunteita ja ajatuksia tulevaisuuden lunastusteoista. Ne, joilla vielä on vanhemmat tukenaan, saattavat olla

edes jossain määrin lapsia ja lapsellisia, vaikka heistä lopulta kasvaisi Sarajan kuvaamia puhumattomia suomalaisia. Viisivuotiaana orvoksi jääneen Joukon elämää tulevat sävyttämään isän kuolinvuoteellaan lausumat sanat. Saraja alleviivaa loppukohdauksella teoksensa isänmaallista viestiä, ja Joukosta tulee tavallaan kaikkien suomalaisten (lasten) symboli. Sankarivainajien uhri ei saa mennä hukkaan.

Äiti isän työn jatkajana

Martta Haatasen romaani *Kirkastettu sydän* (1943) on alaotsikkonsa mukaan ”romaani suomalaisesta äidistä”, mutta isyys on siinäkin vahvasti esillä.²³ Päähenkilön, kirkkoherran rouva Lea Helpin puoliso Ahti on voimakas mies, joka johdattaa vaimoan niin hengellisissä kuin maallisissakin asioissa. Perheessä on teoksen alussa yhdeksän lasta, ja tarinan myötä syntyy perheen kymmenes lapsi, Ahti Helpin jo kaaduttua sodassa.

Ahdin oma isä on jättänyt pojalleen perintönä vahvan isänmaallisuuden, johon kuuluu olennaisena osana aseellinen maanpuolustus. On siis luontevaa, että Ahti on ollut mukana Suomen kohtaloissa vuoden 1918 tapahtumista lähtien. Kirkkoherran asemansa vuoksi hänen ei tarvitsisi lähteä sotaan, mutta saadessaan tiedon jatkosodan alkamisesta hän tuntee pakottavan tarpeen lähteä, aivan kuten talvisodan aikana.²⁴

20. Saraja (1940) 87.

21. Saraja (1940) 146.

22. Saraja (1940) 146–147.

23. Anu Koivunen on tarkastellut lisensiaatintyössään *Kirkastettua sydäntä* sen pohjalta vuonna 1943 tehdyn elokuvan kautta. Näen kuitenkin elokuvan ja kirjallisuuden ilmaisukeinot osin toisiksi. Koivusen mukaanokuva oli Suomi-Filmin 25-vuotisjuhlaelokuva, ja tämä osaltaan lisäsi siihen liitettyä tunnelatausta. Haatasen romaani myös jatkaa tarinaa pitemmälle kuinokuva, perheen isän kaatumisen jälkeiseen elämään. Anu Koivunen (1995) *Isänmaan moninaiset äidinkasvot. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana*, Turku: Suomen elokuvatuotkimuksen seura, 78–92.

24. Haatanen (1943) 33–35.

Isä on palannut rintamalta. Suomen Kuvapalvelu (Havas).

Kirkastettu sydän antaa Ahti Helpin isän roolista hieman ristiriitaisen kuvan. Hän on perheen ehdoton pää, jonka mielipiteet vaimo omaksuu, ja jota lapsetkin varauksetta ihailevat ja rakastavat, mutta hänen konkreettista toimintaansa teos kuvaa vain vähän. Ahti lähtee sotaan teoksen alkupuolella, mutta sitä edeltävät tapahtumat käsitellään nekin ennen kaikkea äidin ja lasten välisinä. Tieto miesten kutsumisesta aseisiin tavoittaa perheenjäsenet eri aikaan: Ahti tapaa entisen asetoverinsa tiellä, Lealle soittaa tohtorin rouva, ja perheen vanhimmat pojat kuulevat asiasta kunnantalolla.²⁵

Lea joutuu käsittelemään uuden sodan herättämiä ajatuksia ja pelkoja poikiensa kanssa ilman isän tukea, vaikka sota ei ole vielä alkanut. Olisi voinut olla kirjallisesti vaikuttava kohta, jossa isä olisi selittänyt ratkaisujaan perheen isommille lapsille ja luonut uskoa tulevaisuuteen koko perheelle. Tällaista tilannetta Haatanen ei kuitenkaan kuvaa, ei edes isän jäähyväisiä lapsilleen.

Isän lähtöpäivän iltana Lea keskusteleo poikiensa kanssa, ja lupaa, että ”jonakin iltana kerron teille vanhemmille pojille isästä”.²⁶ Isä on vasta aiemmin päivällä lähtenyt rintamalle, mutta jo nyt hän on etäinen hahmo, joka elää lähinnä äidin kertomuksissa. Vaikka isien perintö tulee *Kirkastetussa sydämässä* esille taistelun motiivina ja velvoittavana asiana, Haatasen mukaan äidin on se välitettävä 14- ja 13-vuotiaille pojille, jotka ovat kuitenkin viettäneet isänsä kanssa paljon aikaa ja kokeneet talvisodan. Syntyy mielikuva, että Ahti Helpillä ei ole ollut kykyä tai halua keskustella lastensa kanssa, vaan kirkkoherran tehtävät ja runoilijan kutsumus ovat vieneet hänen mielenkiintonsa.

Toinen, isyyden kannalta keskeinen kohta käsittelee kaatuneen isän pojilleen jättämää perintöä, samaan tapaan kuin *Lunastettu maa*. Lea löytää Ahdin työhuoneenaan käyttämän ”kalasaunan” pöytälaatikosta Ahdin lähtöiltanaan kirjoittaman runon, jonka nimenä on ”Jäähyväiskirje Sinulle”. Haatanen ei esitä runoa suoraan, vaan kuvailee sen sisältöä yleisemmin.²⁷ Runo ei ole tarkoitettu vaimolle, vaan pojalle isän kaadut-

tua. Runossa isä kehottaa poikaansa ”olemaan mies sinä hetkenä, jolloin isä kannettaisiin heidän luokseen”.²⁸ Sarajan ajatus isän kuolemasta poikaa velvoittavana asiana toistuu, joskaan Haatanen ei suoraan kerro, mitä tarkoittaa olla mies isän kuoltua. Se tulee esille perheen vanhimpien poikien käytöksessä, kun tieto isän kaatumisesta vielä samana iltana saapuu. Pojat ”voittavat itkunsa urhoollisesti” äitinsä edessä, ja alkavat keskustella perheen tulevaisuudesta käytännön tasolla. He arvelevat voivansa jättää koulun ja ryhtyä ansaitsemaan, asetuen näin osaltaan isän paikalle – tosin nämä suunnitelmat äiti torjuu. Vasta oman vuoteen yksinäisyydessä pojat antavat tunteilleen vallan.²⁹

Isyys on Haataselle samoin kuin Sarajallekin ristiriitainen asia. *Lunastetun maan* päähenkilö jollain tavoin unohtaa isien perinnön ja velvoituksen pitäessään sylissänsä omaa pientä poikaansa. Haatasen miehekkäeseen ja sotilaalliseen Ahti-isäänkin ilmestyy vähitellen todella moderneja piirteitä: hän on ollut mukana, ainakin jonkin aikaa, jokaisen lapsensa synnytyksessä ja on kyennyt lievittämään vaimonsa kärsimyksiä, niin että vaimo ”oli hymyillyt tuskasta vääntynein kasvoin”.³⁰ Ahdin kaaduttua ja perheen kymmenennen lapsen synnyttyä haluaa vanhin poika Aarre isänsä esikuvan mukaan auttaa lapsenhoidossa. Ahti Helpi oli kylvettänyt perheen kahta nuorinta lasta, kun Lea-äiti oli ollut näiden syntymien jälkeen uupunut. Haatanen ei kuitenkaan pane 14-vuotiasta poikaa todella lapsenhoitoon, vaan Aarre kieltäytyy viime hetkellä kunniaista, aivan kuten äiti oli arvellutkin.³¹

Sankarivainajien lasten tulevaisuus on vakava ongelma niin Sarajan kuin Haatasenkin teoksessa. Isä oli yleensä toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa perheen pääasiallinen elättäjä, joten hänen kuolemansa merkitsi surun lisäksi suuria taloudellisia vaikeuksia perheelle. Kummasakin teoksessa korostuu kuitenkin myös isän kuoleman henkinen puoli. Kuolemaa isänmaan puolesta pidettiin merkkinä kaikkein suurimmasta isänmaallisuudesta, joten juuri sankarivainajien lapsia koski erityinen

velvollisuus jatkaa isien työtä myös tässä suhteessa. Pieni Jouko-poika lupaa isänsä kuolinvuoteella rakastaa isänmaataan, ja Ahti Helpi kehottaa poikaansa haudan taakakin ”olemaan mies”.

Äitienpäivä ja sankaripojat

Isyys oli sotavuosien kulttuurissa erityisesti mallin antamista: oikea mies sotii maansa puolesta ja on valmis vaikka kuolemaankin niin tehdessään. Äitien tehtävänä oli tukea isien kasvatustyötä ja jatkaa sitä, jos ja kun isä kaatui sodassa. Tuon ajan äidit kantoivat lapsista ja heidän varhaisesta hoivastaan suurimman vastuun, ja tästä syystä äitejä pidettiin erityisen tärkeinä. Äitien tehtävistä perheessä myös keskusteltiin huomattavan paljon; tämän voi tulkita niin, että äitien asema perheessä ei kaikesta huolimatta ollut itsestään selvä. Tilanteessa, jossa äitien oli ”luovuttava” lapsistaan, kuten poikien lähtiessä sotaan, äitien isänmaallisuus ja epätietoisuus olivat koetuksella. Myös lasten lähettäminen muihin Pohjoismaihin turvaan, niin sanotuiksi sotalapsiksi, on esimerkki vanhemmuudesta, jonka olennainen osa on luopuminen lapsesta lapsen oman hyvinvoinnin ja/tai suuremman kokonaisuuden hyväksi.

Voimakkaasti sukupuolittuneessa maailmankuvassa, joka usein sisältyy nationalismiin, naiset nähdään ennen kaikkea lasten synnyttäjinä ja kansakunnan uusintajina.³² Kansallisen äitimyytin ja siihen liittyvän sukupuolten välisen työnjaon kärjistymänä voidaan pitää sotavuosien äitienpäiväjuhlia. Äitienpäivää oli alettu viettää Yhdysvalloissa vuonna 1907, missä se julistettiin viralliseksi juhlapäiväksi vuonna 1914.³³ Suomessa äitienpäivän vietto tuli tunnetuksi ensimmäisen maailmansodan jälkeen, ja sen vietto yleistyi maailmansotien välisenä aikana.³⁴

Väestöliitto perustettiin vuonna 1941, ja sen ensimmäisiä julkisia esiintymisiä oli valtakunnallisen äitienpäiväjuhlan järjestäminen, mikä osaltaan lisäsi juhlan merkitystä Suomessa. Virallinen liputuspäivä äitienpäivästä tuli kuitenkin vasta vuonna 1946.³⁵ Ensimmäiseen, Kansallisteatterissa Helsingissä pidettyyn juhlaan kutsuttiin kaikki

helsinkiläiset kaatuneiden sotilaiden äidit. Läsnä olivat niin tasavallan presidentti kuin hallituksen jäsenetkin, ja tilaisuus myös radioitiin.³⁶

On otettava huomioon, millainen oli tilanne Suomessa toukokuussa 1941: talvisota oli vielä tuoreessa muistissa, ja uusi sota häämötti edessä. Väestöliiton perustamisen syyt olivat kauempana kuin talvisodan kokemuksissa, mutta oli myös vahva käsitys siitä, että talvisodassa yksi Suomen suurimpia ongelmia oli ollut miesten puute. Äitien rooli lasten synnyttäjinä ja kasvattajina oli korkeimman valtiollisen huomion arvoinen asia; kansallinen suru kaatuneiden sotilaiden vuoksi oli edelleen suuri.

Väestöliitto ei ainoastaan järjestänyt vuoden 1941 virallista äitienpäiväjuhlaa, vaan se julkaisi vastaavia juhlia varten erilaisia aihepiiriin liittyviä tekstejä sisältävän vihkosien. Tässä julkaisussa liiton keskeiset toimijat V. J. Sukselaisesta Elsa Haavioon käsittelevät lasten merkitystä kansakunnalle, sekä äitiyshuollon ja lasten terveydenhoidon järjestämistä. Sota-ajan vanhemmuuden ja lasten ja vanhempien suhteiden kannalta

25. Haatanen (1943) 14–23.

26. Haatanen (1943) 63.

27. *Kotiliesi* 15/1942 julkaisi otteen Ahti Helpin esikuvana olleen Väinö Havaksen samankaltaisesta runosta: ”Minut kerran kun kantavat luokses / risti sormes ja ole mies. / Kävi, poikani, näin sinun vuokses, / minä viitoitin miehen ties.”

28. Haatanen (1943) 153–154.

29. Haatanen (1943) 184–187.

30. Haatanen (1943) 31.

31. Haatanen (1943) 219–220.

32. Esim. Kirsi Mäki (2005) *Feministit ja nationalismitutkimus*. Teoksessa *Nationalismit*. Toim. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen, Helsinki: WSOY, 136–142. 1940-luvun väestöpoliittisessa keskustelussa äidin ja sotilaan tehtävät voitiin jopa suoraan rinnastaa. Nätkin (1997) 87. Myös joidenkin naisten omat tulkinnat sota-ajan äitiydestä viittaavat ajatuksen hyväksymiseen. Hanna Uhrman-Velasquez (1996) *”Tämä on minun velvollisuuteni palvella isänmaata” – Äitiys ja perheenemännyys selviytymistarinaan suomalaisien naisten sota-ajan muistelmassa*, Helsinki: Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta. Julkaisematon sosiologian pro gradu-työ.

33. Sirkku Dölle (1979) Äitienpäivä. Teoksessa *Jubla-kirja. Suomalaiset merkkipäivät*, Kalevalaseuran vuosikirja 59. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 127.

34. Dölle (1979) 128–136.

35. Dölle (1979) 136.

36. Dölle (1979) 135.

erityisen kiinnostavia ovat vihkosen kaksi tekstiä, jotka tarjoavat hieman toisistaan poikkeavia näkökulmia äitien ja lasten suhteeseen.

Pastori Vilho Valjakka tarkastelee äitiyttä raamatunlauseen kautta: ”Ja myös sinun sielusi lävitse on miekka käyvä” (Luuk. 2:35). Valjakan mukaan kärsimys on äidinrakkauksen keskeinen piirre. Äidit joutuvat kärsimään lastensa vuoksi, erityisesti menettäessään heidät kuolemalle sodassa. Toisaalta kärsivät myös ”tuhlaajapoikien ja -tyttärien” unohdetut äidit. ”Kärsivä rakkaus on kuitenkin voittava rakkaus”, Valjakka toteaa. Vaikka äidit eivät saisi vaivoistaan palkintoa, vaan ne tuntuisivat menneen hukkaan, äitien rakkaus on kuitenkin lasten elämän voima ”elämän harhateillä”.³⁷

Äitien luopuminen lapsistaan on teemana myös kirjailija Vappu Väreen pienoisenäytelmässä, joka oli tarkoitettu esittäväksi äitienpäiväjuhlassa. Näytelmässä opettajatar ja ilmeisesti pienehkön paikkakunnan voimahahmo, Paattisten emäntä pohtivat evakko-perheen kohtaloa: perheen äiti on sotalleski, jolle on tarjottu hyvää työpaikkaa. Kuutta lastaan äiti ei kuitenkaan voisi pitää luonaan, jos hän työtarjouksen hyväksyisi. Sittem paikalle saapuvat leskiäiti ja yksi hänen lapsistaan. Pohditaan lasten kohtaloa toisten hoivissa, ja kasvattivanhempien lapsille tarjottavia hienoja mahdollisuuksia. Aluksi vaikuttaa jo päätetyltä asialta, että äiti ottaa työn vastaan ja lapset sijoitetaan toisten hoiviin. Pieni tytär kuitenkin vakuuttaa aikuiset oman äidin ensisijaisuudesta: ”Ei kukaan muu ole äiti, *sinä vain.*” Lopulta perheen tilanne ratkeaa siten, että äidille löydetään vaihtoehtoisia ansiomahdollisuuksia, ja lapset saavat jäädä äitinsä luokse.³⁸

Väre tarjoaa esimerkiksi sotalapsiin liittyneestä ajattelusta poikkeavan kannan vaikeuksissa olevien perheiden tilanteeseen: jos äidillä vain on mahdollisuus jollain keinolla elättää lapsensa, lasten on paras olla hänen kasvatettavinaan. Näytelmän karjalaisäiti kuvataan työteliäänä ja monin tavoin esikuvallisena naisena, jonka ahdinkoon on syynä nimenomaan sota. Avustuksia hän ei missään nimessä halua, vaan elättää perheensä omalla työllään. Vastikkeettoman

avun antaminen on aina ollut ongelmallinen asia yhteiskunnassa, mutta itsenäiseen toimeentuloon pyrkivän äidin tukeminen oli helppoa hyväksyä.

Valjakka taas käsittelee ennen kaikkea tilannetta, jossa äiti on vasten tahtoaan joutunut luopumaan lapsestaan; sankarivainajien äitien surun rinnalle nousee suru muulla tavoin äitinsä jättäneistä lapsista. Äitien työ on kuitenkin aina arvokasta, toteaa Valjakka äideille: ”Teillä on kallis perintö hoidettavana. Kun te autatte pieniä kätösiä ristimään sormet, kun opetatte pienen suun sopertamaan siunauksen, silloin te vaalitte tuota kallista perintöä”.³⁹ Lasten kasvattamisessa uskonnolla ja vanhempien muilla henkisillä arvoilla oli merkittävä rooli silloinkin, kun kyseessä oli ennen kaikkea lasten hyvinvoinnin aineellisiin puoliin keskittyvän järjestön julkaisu.

Vuoden 1942 äitienpäivänä marsalkka Mannerheim kunnioitti suomalaisia äitejä myöntämällä heille yhteisesti vapaudenristin; tuon päivän päiväkäskey käsittelee myös äitien uhria ja merkitystä maanpuolustuksen näkökulmasta. Päiväkäskeyn teksti korostaa äitien kasvatustyötä ”kehdosta alkaen”, mutta myös aikuisten lasten äitien ”töin ja rukouksin” tapahtuvaa toimintaa sodan aikana. On tärkeää huomata, että päiväkäskey koskee kaikkia äitejä; erikseen mainitaan ”ne Suomen äidit, joiden rakkaimmat sankareina ovat uhranneet henkensä isänmaan ja sen tulevaisuuden puolesta”.⁴⁰ Tämä lause sisällyttää päiväkäskeyn kohteeksi myös sotallesket, tosin vain siinä tapauksessa, että he olivat äitejä.

Huolimatta siitä, että monilla kaatuneilla sotilailta oli jo ollut perhe perustettuna, äidin ja pojan suhde korostui sankarivainajista puhuttaessa.⁴¹ Sotilaat nähtiin koko kansan ”poikina”; tämä oli osin luonnollistakin. Pääosa sotilaista oli suhteellisen nuoria, ja esimerkiksi äänioikeusikärajana oli vuoteen 1944 saakka 24 vuotta.⁴² Toisaalta naisen rooli kansakunnan ”moraalisena selkärangana” liittyi oleellisesti juuri äitiyteen. Äitiys naisen voimavarana ja esimerkiksi poliittisen toiminnan taustana oli noussut esille suomalaisen naisasialiikkeen ”ensimmäisenä taistelukautena” 1900-luvun alussa. Niin

sanottu yhteiskunnallinen äitiys mahdollisti lapsettomienkin naisten toiminnan erilaisissa yhteiskunnallisissa tehtävissä. Julkisessa keskustelussa kaikkiin naisiin haluttiin liittää tavalla tai toisella äitiyden leima.⁴³

Lotta Svärd -järjestön aatemaailmassa äitiys ja isänmaa yhdistyivät erityisen selkeästi. Järjestön tuli olla ”maanpuolustuksen äiti”,⁴⁴ olihan jo sen nimen taustalla Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* saman niminen runo, jossa Lotta Svärdin juomanmyynti tekee hänestä eräänlaisen sotilaiden korvikeäidin. Runon nainen on sotilaiden moraalin ylläpitäjä: taistelusta väistyneelle hän ei suostu myymään pisaraakaan, kun taas vielä haavoittuneenakin taistelleelle köyhälle pojalle hän antaa juoman ilmaiseksi. Lotta toteaa myös, että jos hänen miehensä vielä olisi elossa, hän ottaisi urhean nuorukaisen omaksi pojakseen.⁴⁵ Tavallaan vanhemman hoiva siis ansaitaan Runebergin runon maailmassa. Tavallisempi kieliokuva on, kuten Sarajan romaanissa, että nuorukaisen on oltava esi-isiensä arvoinen. Kummassakin tapauksessa sotilaallisella urheudella on yhteys perheeseen ja sukuun; yksilö ei taistele vain osana kansakuntaansa ja armeijaa, vaan myös osana perhettään.

Sota-ajan vanhemmuutta ja lapsuutta tarkasteltaessa nousee esille isien ja äitien roolien syvä erilaisuus ja toisaalta yhdenmukaisuus. Kuten kaunokirjallisista esimerkeistä voitiin havaita, isien tehtävänä oli lasten tien viitoittaminen; äitien tehtävänä oli puolestaan sekä lasten synnyttäminen että heidän kasvattamisensa arvostamaan ja kunnioittamaan isien perintöä. Lasten perinteinen rakkaus ja kuuliaisuus vanhempiaan kohtaan sisältävät myös ja ennen kaikkea vanhempien arvomaailman kunnioittamisen ja jakamisen. Naisten liittäminen kansakuntaan, ja äitiyden kohottaminen kunniamerkin arvoiseksi asiaksi, on olennainen osa nationalistisen kansakunnan rakentamisen projektia.⁴⁶ Kansakunnan fyysinen uusintaminen olisi hyödytöntä, jos sen jatkuvuus henkisellä tasolla ei olisi turvattu.

Sotilaat poikina, kansakunta sotilaina

”Nuorukaiselle kuolla kuuluu”, lauletaan ”Ateenalaisten laulussa”. Nuoruus ja puhtaus liittyvät ihannesotilaassa yhteen, ja kaatuneen ajatellaan olleen ”nuori ja hyvä uhri”.⁴⁷ Vapaaehtoisuus ja sotilaan nuoruus liitetään usein toisiinsa: juuri vapaaehtoinen uhri on isänmaalle annettuna kaikkein paras.⁴⁸ Viattomuutta sanan varsinaisessa merkityksessä ei toisen maailmansodan aikaiselta suomalaiselta sotilaalta edellytetty, mutta varsinkin talvisodan mielikuvissa sotilaat olivat uskonnollisia ja niin muodoin paheiden ulottumattomissa. Jatkosodan aikana tämä mielikuva oli vaikeammin ylläpidettävissä, ja pyyteettömän ”korpisoturin” rinnalle nousi ”jermu”, jonka parroittuneeseen ja auktoriteetteja kyseenalaistavaan kuvaan liittyivät usein hieman korkeampi ikä ja elämäkokemus.⁴⁹

Mitä merkitsee, taistelevatko rintamalla pojat isiensä puolesta vai isät poikiensa

37. Vilho Valjakka (1941) *Kärsivä rakkaus*. Teoksessa *Toukokuun toinen sunnuntai. Äitiänpäiväohjelmistoa I*, Väestöliiton julkaisuja N:o 1. Helsinki: Väestöliitto r.y., 1–2.

38. Vappu Väre (1941) *Oma äiti ja se kaikki muu...* Teoksessa *Toukokuun toinen sunnuntai. Äitiänpäiväohjelmistoa I*, Väestöliiton julkaisuja N:o 1. Helsinki: Väestöliitto r.y., 21–30.

39. Valjakka (1941) 2.

40. Einari Kaskimies (toim.) (1970) *Puhtain aseini. Suomen marsalkan päiväkäskyjä vuosilta 1918–1944*, Helsinki: Kustannus Oy Artikkeli, 146.

41. Kempainen (2006) 241–243.

42. http://www.eduskunta.fi/fakta/historia/fin/index_3.htm

43. Esim. Ilpo Helén (1997) *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesubde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*, Helsinki: Gaudeamus, 137–154.

44. Annika Latva-Äijö (2004) *Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija ja naiseus 1918–1928*, Helsinki: Otava, 278–282.

45. Runeberg (1992) 91–97.

46. Erityisen ansioituneille äideille alettiin myöntää Suomen Valkoisen Ruusun Ritarikunnan ansiomerkkejä vuonna 1946. Dölle (1979) 135–136.

47. Vastaavaa kielenkäyttöä esiintyi toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa eri yhteyksissä; esimerkki on peräisin helsinkiläisen professoriperheen kirjeenvaihdosta. Matti Äyräpää (toim.) (1985) *Yhden perheen sota*, Helsinki: Otava, 303.

48. Esim. Mosse (1991) 15–33.

49. Esim. Knut Pipping (1947) *Kompaniet som samlälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944*, Åbo: Åbo akademi, 232–233.

puolesta? Isien ja poikien taistelevien rinnakkain oli sekin periaatteessa mahdollista, vaikka käytännössä harvinaista. Kulttuurisella tasolla on kuitenkin kiinnostavaa pohdita sitä, millaisena kansakunnan sotilaita nähtiin: nuorina poikina, jotka kantoivat itsessään isien perintöä, vai aikuisina miehinä, jotka turvasivat lastensa tulevaisuutta. Sodankäynnin järki ja merkitys ovat näissä tapauksissa erilaiset. Nuorukaisten ei kuuluakaan rationalisoida tekojaan, vaan ihanteiden voimalla pitää lippu korkealla ja taistella ”joukkonsa eessä” kuolemaan saakka. Aikuinen mies on tyynempi, jopa laskelmoiva, mutta siitä huolimatta useimmiten hyvä sotilas. Nuorukaisella ei omia lapsia kuulu olla, vaan hänessä itsessään on vielä lapsenomaisia piirteitä. Aikuisessa mieheissä kamppailevat vallasta rauhanajan isä ja sota-ajan sotilas, jotka merkitsevät myös kahta erilaista isän mallia.

Sotilaiden näkeminen poikina ei ollut mitenkään kaikenkattavaa, mutta poikien näkeminen tulevana sotilaina sitäkin enemmän. Karkeimpia esimerkkejä lienee Kansanhuollon esimerkiksi *Kotiliedessä* 17/1942 ja *Hakkapeliitassa* 36/1942 julkaistu ilmoitus, jossa elintarvikkeiden säännöstelyn ohikäytävää salakauppaa paheksuttiin kysymällä: ”Millainen on armeijamme vuonna 1962?” ja ”Lapsille vai salakauppiaille?” Lapsiperheillä ei välttämättä ollut varaa mustan pörssin hintoihin, mutta tulevaisuuden aikuisten näkeminen ennen kaikkea sotilaina kuvaa hyvin sota-ajan maailmankuvaa. Usein korostettiin sitä, kuinka suomalaiset olivat ”aina” joutuneet sotimaan. Kansanhuollon ilmoitus venytti tätä ajattelua tulevaisuuteen: nykypäivän lasten hyvinvointi vaikutti tulevaisuuden armeijaan.

Sotavuosien oloissa mahdollisuuksia huolettoman lapsuuden viettämiseen oli harvoin. Erkki Kujalan haastatteluihin pohjautuvassa teoksessa *Sodan pojat* nousee toistuvasti esille, kuinka sota-aikana ja myös sotien jälkeen poikien ensisijainen tavoite oli täyttää miehen paikka elämässä, ja tämä tapahtui nimenomaan työtä tekemällä. Jo muutaman vuoden ikäiset pojat osallistuivat varsinkin maaseudulla erilaisiin töihin joukon jatkona; poikien kasvaessa oli tavoit-

teena yltää aikuisen miehen työpanokseen mahdollisimman varhain.⁵⁰

Lapsuuden työpainotteisuus koski tietysti myös tyttöjä; sota-ajan lapsuus oli jo elintarvikepulasta johtuen työntäyteinen. On kuitenkin tärkeää huomata, että tyttöjen merkitys kansakunnalle ei noussut poikien tärkeyden rinnalle kirjallisuudessa. Esimerkkiteoksissa sen paremmin Saraja kuin Haatanenkaan eivät nosta isien uhrin, poikien miehekkyyden ja äitien ihanteellisen äidillisyyden rinnalle tyttöjen kokemuksia. *Lunastetussa maassa* kertojan vauvaikäinen tytär vain mainitaan lyhyesti; *Kirkastetussa sydämessä* perheen tyttölapsia kuvataan siinä missä poikiakin, mutta Haatanen näkee heidän tulevaisuutensa ennen kaikkea kodinhoidossa, joko omassa kodissa tai veljiensä taloudessa. Äitiyden ihme on teoksessa keskeisellä sijalla, mutta tyttöjen tulevaa äitiyttä käsitellään vain viitteellisesti.⁵¹

Perheen kymmenennen lapsen syntymä on Haatanen teoksen loppuhuipennus. Lea Helpi on ajatellut odottavansa poikaa, josta tulisi isän hengen ilmentymä – isän, jota lapsi ei koskaan tule näkemään. Pettymys on aluksi suuri, kun lapsi on pieni, hento tyttö. Miten tällainen lapsi voisi olla isän hengen asuinsija? Lea kuitenkin ymmärtää ihmeen olevan sitä suurempi, kun lapsi on vanteran pojan sijasta ”nuken kokoinen tulivuori-ihminen”.⁵² Mitä tyttö kasvaessaan tekisi ja millä erityisellä tavalla isän henki hänessä esille tulisi, sitä Haatanen ei kuitenkaan kerro. Voisiko luovalla ja taistelevalla hengellä varustettu nainen olla äiti, vai olisiko hänen toimintakenttensä muualla?

Sota-ajan perintö perheissä

Kaikkien sotilaiden näkeminen äitiensä poikina, ainakin kuolemassa, on kulttuurinen konstruktio siinä missä armeijan näkeminen ”miesten kouluna”. Nämä osin ristiriitaiset käsitykset voisi ymmärtää sukupuolien kamppailuna vallasta kansakunnan kentällä. Toisaalta sekä miesten että naisten vanhemmuudessa vallitsi ristiriita pienen lapsen vaatiman hoivan ja sota-ajan korostuneen isänmaallisuuden välillä sotavuosien Suomessa. Äitien ja myös isien ajateltiin mielellään rakastavan lapsiaan hellästi, mutta toi-

saalta olevan valmiit ennemmin tai myöhemmin luopumaan heistä, isänmaan edun nimissä.

Sota-ajan lapset eivät olleet ensisijaisesti vanhempiensa lapsia, tai edes lapsia sinänsä. Heistä oli tarkoitus kasvaa isien työn ja taistelun jatkajia, ja yhä useampien lasten syntyminen oli merkittävää koko kansakunnalle. Äitiyden arvostusta haluttiin lisätä, mutta äitien tehtävänä ei ollut vain lasten synnyttäminen, vaan myös kansakunnan arvojen välittäminen lapsille. Sotien aikana alkaneet sosiaalipoliittiset uudistukset voidaan ymmärtää tästä näkökulmasta: lapset eivät olleet vain vanhempiensa ilo, vaan uusia kansalaisia, joiden laatu oli vähintään yhtä tärkeää kuin määrä. Sankarivainajien äidit taas olivat täyttäneet tehtävänsä kaikkein parhaiten, koska äidin isänmaalliseksi kasvattama poika oli tehnyt velvollisuutensa, kuten isätkin ennen.

Sota-ajan perheihanteiden mukaan isien henkistä ja fyysistä perintöä edusti isänmaa, äitien vastatessa konkreettisemmasta hoihasta, mutta myös lasten kasvattamisesta kunnioittamaan kansakunnan perusarvoja. Isät eivät kyenneet perustamaan perhettä ilman äitejä, mutta äiditkään eivät kyenneet todella kasvattamaan lapsia ilman isää. Vaikka äitien uhrimieltä ja sankaruutta korostavissa tilaisuuksissa isistä ei juuri puhuttu, hyvän ja oikean äitiyden kuvaan kuului aina jossain mielessä myös mies.

Toisen maailmansodan jälkeisen suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan perhepoli-

tiikassa äidin ja lapsen suhde oli korostunut, ja valtion sanotaan usein ottaneen isän roolin. Sota-ajan perintönä todelliset isät taas olivat usein etäisiä hahmoja, vaikka olisivat rintamalta elävinä palanneetkin. Kuitenkin isä koettiin tärkeäksi osaksi perhettä, ja isän puuttuminen nähdään nykyisessäkin keskustelussa vakavaksi ongelmaksi.

Mistä oikeastaan puhutaan, kun puhutaan lapsista ja vanhemmuudesta suomalaisen yhteiskunnan historiassa, ja millä tavoin aiempien sukupolvien käsitykset ovat edelleen läsnä suomalaisessa kulttuurissa? 2000-luvun pojista ei useinkaan ajatella tulevan ensisijaisesti sotilaita, kuten tyttöjä ei kasvateta ennen kaikkea äidin rooliin. Lapsista ja vanhemmuudesta käytävä keskustelu pohjautuu kuitenkin lopulta aina kysymykseen siitä, millaisia kansalaisia perheiden ja myös koululaitoksen tulisi tuottaa. Millaiset ihmiset ovat hyviä vanhempia, ja mitä asioita lapsille tulisi – isien perintönä – opettaa? ■

50. Erkki Kujala (2003) *Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

51. Nuorten tyttöjen kokemus sotavuosina, ainakin kaunokirjallisuuden antaman kuvan perusteella, oli se, että vain sotaan tavalla tai toisella osallistumalla saattoi todella palvella isänmaata. Äitiys nuoren tytön ensisijaisena tavoitteena ei näytä olleen aina sovelias puheenaihe, aikakauden äitiyspropagandasta huolimatta. Vrt. Kempainen (2006) 209–210, 215.

52. Haatanen (1943) 219.